

Що вивчають соціальні науки: інститути чи інституції?

Віктор Котигоренко,
доктор політичних наук,
професор,
Інститут політичних і
етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса
НАН України

Viktor Kotygorenko,
Doctor of Political Sciences,
Professor,
Kuras Institute of Political and
Ethnic Studies of the NAS of
Ukraine

ORCID: 0000-0003-0302-6794
viktorkotygorenko@gmail.com

Анотація. Ця стаття про поняття соціальних досліджень, щодо якого тривають безперестанні дискусії. У традиції науковців західних країн це поняття означають словом „інституції” (institutions). На пострадянському просторі, зокрема в Україні, таких слів два: „інститути” (institutes) та „інституції”.

У першому випадку полеміка сфокусована на питаннях, які саме аспекти інституцій та їх функціонування слід вивчати, щоб здобути знання, важливе для розроблення й ухвалення дієвих управлінських рішень, що сприятимуть покращенню ситуації в усіх сферах соціальних відносин і соціальної поведінки. Адже інституції є визначальними структурними компонентами й регуляторами функціонування суспільства як системи.

У другому випадку серед пріоритетів дискусії питання, як припасувати термін „інститути” до понятійного апарату інституціональних економічних, політичних та інших соціальних досліджень. Витоки цієї дискусії сягають часів СРСР. Тоді, як відомо, вектори наукового пошуку визначалися з Москви. Там виконувалися й звіди поширювалися російськомовні переклади результатів досліджень західних науковців. При цьому траплялися оказії некоректних перекладів і неадекватних трактувань. Саме так сталося з розщепленням терміна-поняття „інституції” на два: „інституції” та „інститути”. Перевага надавалася другому. Сталося це усупереч термінологічній традиції інституціональних досліджень, започаткованих на Заході ще в останній чверті 1800-х рр. Від початку 1990-х оновлені парадигми інституціоналізму для багатьох учених у всьому світі — українських також — стали одним з головних інструментів соціального пізнання.

Щоб ефективно застосовувати цей інструмент для вивчення, прогнозування та моделювання імовірних і бажаних соціальних змін у своїй та інших країнах, необхідно узгодити терміни й поняття національного наукового дискурсу з питомим тезаурусом інституціональних досліджень країн, де ці дослідження починалися й дотепер є лідерськими. У такому разі доведеться визнати факт, що об’єктом і предметом останніх є феномени, відомі саме як „інституції”, а не „інститути”.

Звісно, зв’язок між цими двома термінами і поняттями існує. Однак він не є ані об’єкт-предметним, ані концептуальним. Цей зв’язок інфраструктурний. Він полягає в тому, що інститути є організаціями, де науковці досліджують теоретичні та прикладні аспекти становлення й функціонування соціальних інституцій. А ті,

хто в інститутах навчається, вивчають результати дослідження інституцій і мають можливість брати участь у таких дослідженнях. Коротко кажучи: інституції вивчають в інститутах.

Перша частина статті — про генезис термінів і понять „інституції” та „інститути” у науковому дискурсі в Україні. Друга — про трактування цих термінів і понять на Заході. Порівняння двох дискурсів та їх історії дало аргументи для висновку про необхідність узгодження першого з другим. Можливо, ця пропозиція потребуватиме цільового обговорення.

Ключові слова: соціальні науки, наукові поняття, інституції, теорія інституціоналізму, інституціональні дослідження, інститути.

What do Social Sciences Study: Institutes or Institutions?

Abstract. This article deals with the concept of social studies, which are subject to ongoing debate. In the tradition of Western scholars, this scientific concept is referred to as „institutions”. In the post-Soviet space, in particular, in Ukraine, there are two terms: „institutes” and „institutions”.

In the first case, the polemic focuses on what aspects of institutions and their functioning should be studied to acquire essential knowledge for developing and adopting effective management decisions that contribute to improving the situation in all spheres of social relations and social behaviour. After all, institutions are decisive structural components and regulators of society’s functioning as a system.

In the second case, the debate also focuses on how to adapt the term „institutes” to the conceptual framework of institutional economic, political and other social studies. The origins of this debate trace back to the Soviet Union era. Then, as we know, the vectors of scientific research were determined from Moscow. Russian translations of the research results from Western scholars were carried out there and distributed from there. Sometimes there were situations of incorrect translations and inadequate interpretations. This is how the term-concept „institutions” was split into two: „institutions” and „institutes”, and in favour of the latter. This happened contrary to the terminological tradition of institutional studies initiated in the West in the last quarter of the 1800s. Since the early 1990s, updated paradigms of institutionalism have become one of the main instruments of social cognition for many scholars worldwide, including Ukrainian ones.

In order to effectively apply this instrument to study, forecasting and modelling probable and desirable social changes in one’s own and other countries, it is necessary to align the terms and concepts of the national scientific discourse with the relevant thesaurus of institutional studies in the countries where these studies began and continue to be leading. In this case, it will be necessary to acknowledge the fact that the object and subject of the latter are phenomena known as „institutions” rather than „institutes”.

Of course, there is a connection between these two terms and concepts. However, it is neither object-subject nor conceptual; it is infrastructural. Institutes are organizations where scholars investigate theoretical and applied aspects of the formation and functioning of social institutions. And those who study at institutes study the results of institutional research and have the opportunity to participate in such research. In short: institutions are studied in institutes.

The first part of the article discusses the genesis of the terms and concepts of „institutions” and „institutes” in the scientific discourse in Ukraine. The second part is about the interpretation of these terms and concepts in the West. Comparing the two discourses and their histories has provided arguments for the conclusion about the necessity of harmonising the former with the second. Perhaps this proposal will require a targeted discussion.

Key words: social sciences, scientific concepts, institutions, institutional theory, institutional research, institutes.

Ця стаття — пропозиція повернутися до термінів, про змістовне наповнення і вжиток яких, як відомо, домовляються, а не сперечаються, або ж формулюють їх прикладні дефініції відповідно до специфіки об'єкта та предмета дослідження. Зокрема, давно досягнуто домовленості, що соціальні науки (social sciences), на відміну від тих, що досліджують фізичний світ, живих істот та їх вітальність, покликані вивчати й вивчають суспільство, його організаційні та інші структури, відносини і поведінку людей у суспільстві. Багато хто дійшов згоди, що до таких наук (кожна з яких є багатогалузевою) належать соціальна (культурна) антропологія та соціальна психологія, соціологія, економічна та політична науки. Також пропонують долучити до цих п'ятьох шосту — історію. Їх опоненти схильні вважати історію гуманітарною наукою разом з науками про мову, літературу, мистецтво та про людську мудрість (філософію).

Хай би як завершилася ця полеміка, мало хто з дослідників заперечуватиме евристичний потенціал теорії інституціоналізму (institutional theory) в дослідженні просторів соціального та їх динаміки, а також раціоналізації соціальних практик. Таку функцію виконують, зокрема, терміни і наукові поняття (scientific concepts) обох напрямів цієї теорії — старого (old institutionalism) і нового (new institutionalism). Ці напрями не заперечують, а доповнюють один одного, є двома взаємопов'язаними теоретичними моделями і методологіями дослідження одного об'єкта — інституцій суспільства (social institutions).

Постановка проблеми та актуальність дослідження. На відміну від західних наукових досліджень, в Україні та на всьому пострадянському просторі названий об'єкт найчастіше означають двома термінами і поняттями — „інститути” („institutes”) та „інституції” („institutions”). Довкола зв'язку, тотожності чи відмінності цих термінів багато років поспіль не вщухають дискусії.

В одних випадках підставами для них стають особливості та трансформації різних сегментів людської життєдіяльності, досліджуваних різними галузями науки, а також поглиблення й примноження знань про феномени, що вивчаються. Такі випадки є нормальною неминучістю. Адже суспільство гетерогенне й поліморфне та безперестанно змінюється. Тому знання про нього не може бути збіркою остаточних істин, раз і назавжди пізнаних та непідвладних змінам.

В інших випадках дискусії про терміни та означувані ними поняття (дефініції) спричинені некоректними їх інтерпретаціями, в тому числі

зумовленими неумисними або й умисними помилками перекладів іншомовних наукових текстів, зокрема словникових. Саме так сталося з термінами, винесеними у заголовок статті. Це ускладнює пізнавальний процес і обмін дослідницькими здобутками між вітчизняними науковими школами та між ними й дослідницькими спільнотами інших країн. Одночасно зменшується потенціал застосування здобутого знання у соціальних практиках.

Мета і завдання цієї статті — проаналізувати описану ситуацію та її причини, а за результатами обґрунтувати необхідність та оптимальний спосіб узгодження термінів і понять вітчизняного термінологічного апарату з питомим тезаурусом інституціональних досліджень західних країн, де ці дослідження починалися й дотепер є лідерськими. *Джерелами* необхідної для цього інформації стали різномовні словники, а найперше — фахові видання з відповідної проблематики. Останні умовно можна розділити на дві групи. *Перша* — публікації, мета і завдання яких подібні заявленим. *Друга група* — власне інституціональні теоретичні та прикладні дослідження — зарубіжні, а також вітчизняні, зокрема ті, автори яких не могли не зважати на означені термінологічні проблеми, а тому мусили аргументувати щодо них власну позицію.

Виклад основного матеріалу поділений на дві частини. *Спершу* йтиметься про історію та особливості застосування термінів і понять „інституції” та „інститути” українськими науковцями у текстах, опублікованих державною мовою, а також російською. *Друга частина* — про термінологічну специфіку західного інституціонального дискурсу, переважно англomовного, а також франкомовного.

Частина 1. Генезис термінів і понять „інституції” та „інститути” у науковому дискурсі в Україні.

Прикметно, що на початку 1960-х років у республіках колишнього СРСР, де соціальне наукове знання могло розвиватися виключно в парадигмі „марксизму-ленінізму”, працювали вчені, добре обізнані з інституціоналізмом. Тоді його кваліфікували як „одну з течій буржуазної політичної науки та конституційного права”, що сформувалася в 1920–1930-х рр. у Франції. Вони адекватно описували суть цієї „течії”, хоча й супроводжували опис ідеологізованими конотаціями: „Інституціоналізм спекулює на наявності в суспільстві великої кількості політичних, економічних, релігійних та інших організацій та об’єднань (партії, церква, профспілки, спілки підприємців, корпорації та т. п.), підводячи їх під розпливчате й абстрактне поняття „інституція”. З точки зору інституціоналізму держава є хоча й важливою, але лише однією з багатьох інституцій, що здійснюють політичну владу так само, як право, створюване державою, є лише одним з багатьох прав, що існують у суспільстві. За такого підходу затушовується справжня роль капіталістичної держави як головного знаряддя політичної влади буржуазії” [Туманов, 1962, с. 281–282].

Через 20 років потому в іншому енциклопедичному виданні було вміщено статтю, у якій ішлося вже не про інституцію, а про „інститут

соціальний”, у якому, залежно від сфери суспільного життя, слушно виокремлювалися інститути (*на Заході їх називають інституціями, — авт.*): економічний, політичний, виховання, споріднення, шлюбу, сім’ї, культури тощо. „Соціальний інститут” трактувався у властивому західному інституціоналізмові розумінні інституцій, а формування цього розуміння пов’язувалося зі становленням і розвитком марксистської соціології [Ильичев и др., 1983, с. 209].

Незадовго до та в роки після розпаду Радянського Союзу термінологію інституціоналізму найчастіше актуалізували й актуалізують економісти. Вірогідною причиною цього є те, що становлення інституціональних соціальних досліджень, їх теорії та пізнавального інструментарію починалося і досі плідно розвивається в сегменті „західного” знання про економічні зміни. Звідти терміни та поняття цього знання увійшли до „східного” наукового тезауруса. Хоча не варто забувати, що слово „institutions” застосовувалося в англійських наукових виданнях задовго до публікації дослідження Т. Веблена (1899 р.), якого вважають, принаймні економісти, основоположником інституціоналізму. Це, зокрема, частина великої праці Г. Спенсера „Принципи соціології”, у якій викладено результати дослідження природи політичних інституцій (political institutions), таких як судова влада, армія та інші, включно з політичним лідерством, уособлюваним вождями, королями тощо [Spencer, 1876].

На радянському та пострадянському просторах поширенню термінів теорії інституціоналізму сприяло видання зарубіжної наукової літератури, перекладеної російською мовою. З особливостями таких перекладів більшість дослідників пов’язують постання проблеми, винесеної у заголовок цієї статті. У цьому контексті зазвичай називають перше російськомовне видання книги Т. Веблена [1984], у якому термін „institutions” було перекладено як „інститути”. Такий слововжиток відтворювався в усіх наступних перекладах праць західних інституціоналістів і став домінуючим не тільки в російському, а й в українському науковому та практично-політичному дискурсах.

Однак нема підстав вважати, що саме це видання Т. Веблена започаткувало переінакшення інституцій на інститути. Можливо, не першим, але знаковим випадком такого переінакшення був переклад книги знаного французького інституціоналіста — юриста Моріса Оріу (Maurice Hauriou). Його вважають фундатором теорії інституції (théorie de l’institution) та доктрини публічної влади в науках про політику і право [Hauriou, 1916]. М. Оріу розглядав інституцію як ідею роботи або починання, яка на правових підставах реалізується у соціальному середовищі. Для реалізації цієї ідеї організовується влада. Головною складовою публічної влади М. Оріу називав державу як корпоративну „інституцію інституцій”, покликану захищати цивільне життя і свободу.

У російськомовному виданні книги М. Оріу за відповідник слова „інституція” („l’institution”) було обрано інше — „інститут” [Ориу, 1929]. Чи існувала така перекладацька практика раніше? — достовірна відповідь потребує

спеціального вивчення. Наразі є підстави вважати, що цю практику було започатковано за часів СРСР і продовжено після його розпаду. Так, уже згадане дослідження політичних інституцій Г. Спенсером було перекладене й у 1882 р. уперше надруковане в Російській імперії з ближчою до оригіналу назвою „Развитие политических учреждений”. Наступні передруки цього видання у Росії після того, як вона стала йменуватися федерацією, виконувалися з урахуванням оновленої орфографії — без „і” та літери „ять”, але чомусь зі зміненою назвою: російськомовне „учреждение” було замінене на інше — „институты” [Спенсер, 1882/2015].

Прикметним новітнім випадком перекичування термінологічної традиції інституціоналізму стала книга Корнеліуса Касторіадіса, російськомовне видання якої дістало назву „Воображаемое установление общества” [Касториадис, 2003]. Цього разу франкомовний іменник „L'Institution” було замінено словом „установление”, яке може означати або дію, або її результат. Натомість в оригінальному франкомовному [Castoriadis, 1975] та англкомовному [Castoriadis, 1987] виданнях його назва і зміст указували на інший об’єкт дослідження — „Уявну інституцію суспільства” (у перекладі українською). У російськомовному передруці питомий термін „інституція” було замінено іншим — „інститут”.

Але повернемося до книги Т. Веблена. У вступній статті до неї перекладачка С. Сорокіна постулювала недостовірні (щоб не сказати „сфальсифіковані” *) відомості, що термін „інституціоналізм”, уживаний на означення „одного з головних напрямів буржуазної політичної економії”, буцімто пов’язаний з двома поняттями: „інституція” — установлення, звичай, порядок, заведений у суспільстві, та „інститут” — закріплення звичаїв і порядків у вигляді закону або установи. Неадекватність такого трактування не обійшли увагою науковці [Гайдай, 2006; Коваленко, 2010; Обушна, 2016, с. 42–43 та ін.]. Проте їхні практичні висновки зі встановленого факту були різними.

Ілюстрацією й доказом „достовірності” постулату від С. Сорокіної мала слугувати сформульована В. Гамільтоном дефініція, згідно з якою (цитую мовою перекладу): „институты — это словесный символ для лучшего обозначения группы общественных обычаев. Они означают преобладающий и постоянный образ мысли, который стал привычным для группы или превратился для народа в обычай... Институты устанавливают границы и формы человеческой деятельности. Мир обычаев и привычек, к которому мы приспособливаем нашу жизнь, представляет собой сплетение и неразрывную ткань институтов” [Сорокина, 1984, с. 6].

* Безпрецедентно показовий зразок фальсифікації містить публікація російськомовного перекладу видання Jary, D., & Jary, J. (1995). Collins dictionary of sociology (2nd ed.). Glasgow: Harper Collins; Джери, Дэвид, & Джери, Джулия. (2001). Большой толковый социологический словарь (Collins). (Том 1. А — О). (Пер. с англ.). Москва: Вече, АСТ. На с. 248 цієї книги уміщено статтю „ИНСТИТУТ” з англкомовним відповідником поданої у дужках назви — (institute). При цьому текст російськомовного пояснення цього терміна збігається зі вміщеним в оригінальному англкомовному виданні поясненням терміна „Institution”.

А ось оригінал російськомовного перекладу фрагмента статті В. Гамільтона, уперше опублікованої у 1932 р.: „INSTITUTION is a verbal symbol which for want of a better describes a cluster of social usages. It connotes a way of thought or action of some prevalence and permanence, which is embedded in the habits of a group or the customs of a people. In ordinary speech it is another word for procedure, convention or arrangement; in the language of books it is the singular of which the mores or the folkways are the plural. Institutions fix the confines of and impose form upon the activities of human beings. The world of use and wont, to which imperfectly we accommodate our lives, is a tangled and unbroken web of institutions” [Hamilton, 1932, p. 84].

Українською цей текст можна перекласти так: „ІНСТИТУЦІЯ — це словесний символ, який за браком кращого описує сув’язь (cluster) соціальних звичаїв. Він означає спосіб мислення або дії, що має певну поширеність і сталість, яка вкорінена у звичках групи або звичаях народу. У повсякденній мові це ще одне слово для позначення процедури, конвенції або домовленості; у книжковій мові це однина, а звички або народні звичаї — множина. Інституції фіксують межі та нав’язують форму діяльності людей. Світ звичок і звичаїв, до якого ми недосконало пристосовуємо своє життя, — це заплутане і безперервне павутиння інституцій”.

Відомо, що поширене в українській та російській мовах слово „інститут” пишеться й вимовляється англійською як „institute”. Лексичний аналіз оригінальних текстів Т. Веблена [Veblen, 1899] та В. Гамільтона засвідчує, що обидва автори вживали це слово виключно як дієслово (to institute) у значенні установлювати, запроваджувати, засновувати, призначати тощо. Аналогічною була й залишається лексика досліджень усіх інших старих і нових інституціоналістів [Hodgson, 1988; North, 1990; North, 1991 та ін.].

Проте постулат від С. Сорокіної виявився надивовижу живучим. Схоже, саме він визначив термінологічну специфіку російськомовного перекладу не тільки досліджень Т. Веблена та В. Гамільтона, а й інших інституціоналістів [Норт, 1997; Ходжсон, 2003]). Не тільки в Росії, а й в Україні цей постулат у різних варіаціях досі відтворюють [Хаустова та ін., 2023] і розвивають [Кармазіна та Шурбована, 2006; Пастух, 2013; Стрижак, 2016] та ін. При цьому на видання книги Д. Норта російською мовою посилаються частіше, аніж на українськомовне з адекватнішим перекладом питомих термінів [Норт, 2000].

Серед українських науковців, які працюють у сегменті інституціоналізму або дотичні до нього, виокремлюються три групи за ознакою термінологічних переваг. До однієї належать ті, хто прихильний концепції розрізнення та змістовної диференціації двох термінів і понять — „інституції” та „інститути”. До іншої — хто послуговується одним терміном і поняттям — „інститути” — у „первородному” їх розумінні як „інституції”. Ще до іншої — хто наполягає на важливості означування об’єкта (об’єктів) інституціональних досліджень питомим для них словом „інституції”.

Раніше термінологічні відмінності публікацій вітчизняних дослідників подібно структурували [Шолом та Беренда, 2015]. Під децю іншим кутом

зору ці відмінності вивчала О. Федорчак. Вона дійшла висновку про наявність не трьох, а чотирьох видів таких відмінностей: 1) поняття „інститут” та „інституція” розглядаються як синоніми; 2) поняття „інститут” та „інституція” не ототожнюються, але при цьому науковці по-різному трактують відмінності між ними; 3) використовується лише термін „інституція”; 4) вживається лише термін „інститут” [Федорчак, 2016]. Ці підходи й висновки збіжні з результатами аналітичної роботи Т. Лозинської [2014].

У цій статті не розглядалися курйози та/або випадки редакторської недбалості, коли в одному тексті на одну тему за підписом одного автора або більше те саме поняття називали різними словами (термінами). Водночас бралися до уваги ситуації, коли у виданнях з викладом результатів досліджень, виконаних дослідницькими колективами, окремі автори, залежно від їхніх особистісних переваг, у написаних ними текстах вживали різні терміни на означення поняття, яке зі своїми колегами вони однаково розуміють: або „інституції”, або „інститути” [Лібанова, 2023]. Такі вияви-ознаки неусталеності українськомовної термінології інституціональних досліджень узгоджуються зі структуруванням відповідного слововжитку на три групи.

Серед новітніх публікацій науковців групи, мною названої першою, стаття, яку вирізняє опрацювання великого масиву зарубіжних і вітчизняних досліджень. Її автори звертають увагу на наявність в економічній літературі двоїстого трактування „інституцій” та „інститутів” або й повного ототожнення. На їхнє переконання, відсутність єдиного підходу та плюралізм у судженнях стосовно одного й того самого об’єкта дослідження створюють так звану „гносеологічну пастку”, посилюючи методологічні протиріччя та гальмуючи тим самим розвиток сучасної інституціональної науки [Макалюк та ін., 2022, с. 208]. У цьому вони солідарні зі своїми російськими попередниками [Іншаков та Фролов, 2011, с. 54], на яких в Україні часто посилаються та яких часом називають українськими дослідниками [Шолом та Беренда, 2015, с. 320].

Водночас, у супереч своїй же критичній конотації щодо проблемності „плюралізму суджень” (термінологічних), пропонують уживати відповідні терміни диференційовано в їх „діалектичному зв’язку”, а саме: „**під інституцією** (англ. перекладають institution) розуміти функціонально-організуючу, соціально значущу ідею, яка зумовлює тип взаємовідносин, поведінки учасників певної соціальної спільноти через усталення принципів, правил, норм, статусів і ролей на основі спільної ідеології, що забезпечує задоволення базових інтересів і потреб суспільства в межах правової, політичної, економічної та інших систем”); а „**інститут** (англ. institute) визначати як стійке структурне утворення, яке забезпечує реалізацію однієї або комплексу однорідних інституцій через правове закріплення раціональних моделей поведінки та дій визначеної групи членів соціуму, пов’язаних спільністю інтересів, у формі законів, нормативних актів, інструкцій, регламентів, що сприяє підвищенню рівня організованості суспільства та зміцненню соціального порядку” [Макалюк та ін, 2022, с. 221–222].

Таке розмежування та диференційоване вживання, стверджують автори, удосконалює понятійний апарат інституціональної теорії, а його впровадження стане „поштовхом до удосконалення інституціональної структури національного господарства з метою підвищення добробуту усіх його учасників і суспільства загалом” [Макалюк та ін., 2022, с. 205–206].

Вище згадані російські вчені також посилалися на велику кількість англомовних та російськомовних видань, коли обґрунтовували власну термінологічну позицію. Вони запропонували визначати *інституції* як „базову категорію інституціональної теорії”, „об’єктивно необхідну рушійну силу будь-якої конкретної діяльності” та як „соціальні форми функцій суб’єктів, об’єктів, процесів і результатів економічної діяльності, що забезпечують еволюцію системи суспільного розподілу праці на підставі статусів, норм, правил, інструкцій, регламентів, контрактів, стандартів і порядків” [Іншаков та Фролов, 2011, с. 56]. Аргументуючи таке розуміння, автори посилалися на знаних зарубіжних інституціоналістів — Т. Веблена та Дж. Серла, а також на К. Маркса, згідно з трактуваннями якого, наголошується у статті, інституціями є „різні суспільні функції” або „способи життєдіяльності, що змінюють один одного” [Маркс, 1951, с. 493]. У цьому контексті до авторитету цього вченого — фундатора школи економічної науки, названої його ім’ям — апелювали й українські науковці [Макалюк та ін., 2022, с. 210].

На відповідній сторінці Марксового „Капіталу” справді є цитовані словосполучення, але не в контексті інституцій. Утім, це зауваження не заперечує внеску К. Маркса в становлення теорії інституціоналізму. Коли Д. Норта запитали, „кого із великих економістів чи філософів Ви могли б назвати своїм „інтелектуальним батьком”?” — він відповів: „напевно, такою фігурою був Маркс... коли я працював над докторською дисертацією з економіки, здебільшого обговорювалися проблеми ринкового ціноутворення. Проблем реального світу практично не торкалися. Маркс же ставив правильні питання, щоправда, із відповідями на них важко було погодитися”. Серед таких досі актуальних питань Д. Норт назвав питання про причини соціальних змін і роль технологічного прогресу, про виникнення протиріч і напруг у функціонуванні економічних систем, про роль і джерело формування ідеології в економіці, про те, як формуються переконання людей. А далі продовжив, що „простих відповідей на ці питання немає, але важливо, що вони були поставлені”, що він вивчав їх упродовж усієї своєї наукової кар’єри, але доходив інших висновків, аніж Маркс, і це його надихало [Норт та Расков, 2007, с. 6–7].

О. Іншаков і Д. Фролов вважають парадоксальним, що категорія „інститут” багатьма дослідниками „виводиться не прямо з інституції, а лише опосередковано — через організацію” [2011, с. 58]. На їхнє переконання [Іншаков та Фролов, 2011, с. 61], інститути є типовими комплексами „інституцій, які виступають функціональними генотипами організацій, моделями, що еволюційно склалися, їх функціональної структури. Кожен

інститут має у своєму розпорядженні унікальний склад інституцій, що забезпечує можливість різноманітних форм організації людської діяльності". Тому до інститутів слід відносити, — цитують В. Белоусова — „армію, але не військову службу загалом, церкву, але не релігію, сім'ю, але не шлюб, підприємство, але не малий або великий бізнес, податкову інспекцію, але не систему оподаткування і т. д.". Наполягаючи на доцільності використання у наукових текстах поняття „інститут” для позначення організацій певного функціонального вигляду, вважають допустимим англійською перекладати його як *institution* (у значенні *a type of established organizations*), щоб уникнути нерозуміння з боку зарубіжних колег [Іншаков та Фролов, 2011, с. 61].

Подібно визначає зв'язок та відмінності термінів і понять „інституція” („*institution*”) та „інститут” (*institute*) О. Стрижак: перше — як звичай, порядок, прийнятий у суспільстві, друге — як звичай, порядок, закріплений у вигляді закону або установи [Стрижак, 2016]. Обґрунтовуючи таке трактування, він солідаризується з В. Гриценком, О. Шпикуляком [Шпикуляк, 2009] та іншими.

Має прихильників і „дзеркальний” підхід до розмежування та диференційованого застосування термінів і понять „інститути” та „інституції”. За С. Вовканичем, **інститутами** (однина англ. *institute*) є „сукупність правових норм, звичаїв, традицій, навичок; набір соціалізованих правил поведінки, неформальних обмежень і механізмів примусу їх дотримання; надумана система ролей як постійний і звичний елемент, гідний основних потреб людини, громади і суспільства; сталі установки, усталені правила дотримання прийнятого порядку; релігійні почуття, мотиви, цінності, нематеріальні активи тощо. **Інституціями** (однина англ. *institution* (*organization*)) є організації з певним управлінським апаратом: *політичні* (партії, рухи, регуляторно-управлінські підрозділи, виконкоми, парламент, міська (сільська) рада); *економічні* (підприємства, фірми, кооперативи); *освітні* (університети, коледжі, школи; вищі навчальні заклади різних рівнів акредитації, проектно-конструкторські та науково-дослідні організації, де передаються традиційні та генеруються нові знання, досвід тощо); *суспільні* (церкви, клуби, спортивні установи, громадські організації, профспілки тощо)” [Вовканич, 2016, с. 20, 22]. Поділяє таке трактування Н. Назаров (хоча англійською перекладає обидва українськомовні терміни як один: „*institution*”) [Назаров, 2021] та інші.

Н. Обушна, яка звертала увагу на неадекватність твердження С. Сорокіної про зв'язок терміна „інституціоналізм” з двома поняттями — „інститут” та „інституція”, менше з тим, запропонувала власне їх трактування [2016, с. 45–46]. Серед українських дослідників, які наполягають на необхідності розмежовувати ці поняття та подають власне розуміння кожного з них, — О. Сисоєв [2014], Н. Пастух [2013], Р. Чубарь [2013], О. Катигрובה [2011], Т. Усюк [2011] та інші.

З огляду на величезний масив інституціональних досліджень, результати яких публікували та публікують українські науковці, практично

неможливо вирахувати кількісне співвідношення видань за ознакою прихильності авторів до застосування термінів і понять, про які йдеться у цій статті. Менше з тим, аналіз літератури дає підстави припустити, що *серед знаних українських учених, передовсім економістів, найбільше тих, хто трактує термін і поняття „інститути” у звичному для західного інституціоналізму значенні „інституцій”*. Порівнювати тут пропонувані ними визначення нема потреби, оскільки така робота вже проведена, а підходи до визначень класифіковані за низкою ознак [Стрижак, 2016; Макалюк та ін., 2022].

Застосування терміна та поняття „інститути” у „західному розумінні” „інституцій” переважає у політичній [Рафальський та Майборода, 2019; Рибій, 2011], юридичній [Воронкова, 1999; Несинова, 2014] та інших [Руденко та Сегеда, 2016] галузях наукового знання про суспільство. У затвердженому Міністерством освіти і науки, молоді та спорту чинному „Переліку наукових спеціальностей” міститься спеціальність „Політичні інститути та процеси” (шифр 23.00.02) [Про затвердження Переліку наукових спеціальностей, 2011].

Важливо звернутися до аргументів, чому саме такому слововжитку віддається перевага. У цьому аспекті привертають увагу принаймні дві статті [Лозинська, 2014; Мазур, 2014]. Т. Лозинська, проаналізувавши використання у науковій літературі термінів „інститут” та „інституції”, дійшла висновку, що „таке використання не лише не вносить нічого нового в теорію інституціоналізму, а й породжує методологічну плутанину, наслідком якої є поширення практики використання контекстуальних дефініцій цих понять. У зв’язку з цим у сфері наукового пізнання доцільним є використання терміна “інститут”, під яким слід розуміти складну суспільну форму людської взаємодії, що ґрунтується на сукупності формальних і неформальних обмежень, механізмах дотримання встановлених норм і відповідній структурно-організаційній основі. Функціональний бік такої взаємодії забезпечується правилами й нормами (формальними та неформальними), а структурний — організаціями (інституціональними одиницями)” [Лозинська, 2014, с. 11]. Схожої позиції, стверджує дослідниця, дотримуються В. Геєць, В. Мокряк і Е. Мокряк, К. Поланьї, загал учених Інституту економіки та прогнозування НАН України (посилається на монографію [Гриценко, 2008]).

На переконання О. Мазур, „недоцільно здійснювати розподіл понять “інститут” та “інституція”, аргументуючи це помилками літературного перекладу Т. Веблена, адже під час перекладу не було жодним чином змінено (викривлено чи спотворено) теоретичне і змістовне наповнення цього поняття ... терміни “інститут” та “інституція” доцільно вважати синонімами, водночас віддаючи перевагу “інституту” як найбільш уживаному, звичному й популярному у вітчизняній науковій спільноті — як серед економістів-інституціоналістів, так і серед соціологів, філософів, правознавців та ін. ...Усі правила і норми, включно з організаціями як утіленням комплексу норм, слід вважати за інститути” [Мазур, 2014, с. 43–44].

Прагнення України інтегруватися в євроатлантичний економічний, політичний і безпековий простір супроводжувалося розширенням можли-

востей ознайомлення з науковими здобутками і соціальним практиками західних країн. Відповідно, збільшувалася кількість українських науковців, прихильних застосуванню у вітчизняному науковому та політичному дискурсах терміна „інституції” („institutions”) у трактуванні, усталеному на Заході, звідки цей термін був запозичений.

Твердження про „усталене трактування” може викликати заперечення. Для цього є підстави. Головна з них та, що питання універсального визначення „інституції” залишається відкритим від часу запровадження терміна й дотепер повсюдно — і там, де він є питомим, і де привнесеним. Але на Заході ніколи не було намірів і спроб замінити цей термін і відповідне поняття іншим або розділити на частини (на кшталт поділу на власне „інституції” та „інститути”).

Ускладнювальні чинники визначення інституцій проаналізувала та структурувала Т. Гайдай [2006, с. 62–64]. До онтологічних вона віднесла поліморфність природи самих інституцій як об’єктів дослідження, їх переплетення, взаємопроникнення й зрощення та належність до різних сфер життєдіяльності суспільства. Структура форм прояву інституцій уміщує, зокрема, політичні, правові, соціальні, етнонаціональні, соціокультурні, економічні, етичні, моральні, культові, релігійні, звичаєві та ін. норми і правила. Серед ускладнювальних гносеологічних чинників дослідниця виокремила розмитість, розпливчастість, відсутність аналітичної витонченості; ігнорування категорії „інституція” та інституціонального підходу в цілому представниками „західної” ортодоксії; тривалу консервацію категорії у початково розробленому вигляді аж до останньої третини ХХ ст., коли почав розвиватися новий інституціоналізм, який синтезував елементи економічної ортодоксії з інституціональним аналізом.

Т. Гайдай та інші українські науковці [Коваленко, 2010; Шолом та Беренда, 2015] детально аналізували дослідження західних учених на предмет обґрунтування, визначення й розвитку ними поняття „інституції” як пізнавального інструменту. Повторювати їхні оцінки й висновки тут нема потреби. Ознайомитися з ними може самостійно кожен, хто цікавиться темою і не схильний покладатися на перекази. Тому в анонсованій на початку статті її другій частині акцентую увагу на деяких аспектах, які видаються проблемними або такими, що потребують розгляду з іншого ракурсу.

Частина 2. Термін і поняття „інституції” у західному науковому дискурсі.

Окремі сюжети цієї теми вже розглядалися в контексті питань становлення термінології вітчизняних інституціоналістських досліджень, зокрема, витоків цієї термінології у працях Т. Веблена та В. Гамільтона. Тут важливо акцентувати увагу на тому, що вже на початку становлення інституціоналізму як школи економічних досліджень ця школа істотно відрізнялася від традиційної тоді науки про економіку. Остання досліджувала свій об’єкт як автономну компоненту в структурі суспільства. Т. Веблен започаткував вивчення економіки як інституції, щільно пов’язаної

зі соціальними та культурними інституціями [Veblen, 1899]. Це дає підстави вважати його засновником не тільки теорії про роль інституцій у формуванні поведінки людей в економічній сфері (economic behavior), а й одним із фундаторів теорій про впливи інституцій на людську поведінку в інших сферах життєдіяльності соціуму.

Категорія „інституція” стала „своєрідним "тараном" у прориві економічної теорії в галузь міждисциплінарних досліджень, суміжних з іншими суспільними науками. Вона виступила теоретичним засобом включення соціального, історичного та культурного антропогенезу в площину економічної науки” [Гайдай, 2006, с. 58].

Вебленівську традицію продовжив і розвинув Д. Коммонс. Розмірковуючи над тим, що саме може бути універсальною обставиною, спільною для поведінки, відомої як інституціональна, він визначив „інституцію як колективну дію, спрямовану на контроль, вивільнення та розширення індивідуальної дії. Колективна дія варіюється від неорганізованого звичаю до численних організованих підприємств, таких як сім'я, корпорація, профспілка, держава. Спільним для всіх них є принцип більшого чи меншого контролю, вивільнення і розширення індивідуальної дії за рахунок колективної” [Commons, 1931, р. 648].

Це визначення та його наступне пояснення дають підстави стверджувати, що Д. Коммонс відносив до інституцій як регуляторів людської поведінки „неорганізовані звичаї” („unorganized custom”), а також організації та встановлювані ними правила. „Або держава, або корпорація, або картель, або холдингова компанія, або кооперативна асоціація, або профспілка, або асоціація роботодавців, або торговельна асоціація, або спільна торговельна угода двох асоціацій, або фондова біржа, або торговельна рада можуть встановлювати і забезпечувати дотримання правил, які визначають для індивідів цей пучок кореляційних і взаємних економічних відносин. Справді, ці колективні дії економічних організацій часом є потужнішими, ніж колективні дії політичного підприємства, держави” [Commons, 1931, р. 649].

1980–1990 рр. стали для інституціональних досліджень періодом ренесансу. Його пов'язують, зокрема, з розвитком інтелектуальних надбань у межах „старої” школи Т. Веблена. Найвідомішим її послідовником став тоді Д. Ходжсон після виходу його книги „Economics and Institutions: A Manifesto for a Modern Institutional Economics” [Hodgson, 1988]. У її російськомовному виданні „інституції” були звично переінакшені на „інститути” [Ходжсон, 1988/2003].

Серед опублікованих інституціональних досліджень Д. Ходжсона варто окремо назвати (чому саме? — стане зрозуміло у контексті наступного сюжету) статтю „What Are Institutions?”. Відповідаючи на запитання, винесене у заголовок статті, він обґрунтував визначення інституцій як „стійких систем встановлених і закріплених соціальних правил, які структурують соціальну взаємодію, а не правила як такі”; „...це ті структури, які мають найбільше значення у соціальній сфері (realm): вони визначають зміст суспільного

життя”. „Мова, гроші, право, система мір і ваг, етикет за столом, фірми (та інші організації) — усе це... є інституціями” [Hodgson, 2006, p. 2, 13].

У цей самий період почала формуватися й сформувалася школа, названа „новим інституціоналізмом”. Її визнанню чи не найбільше посприяли дослідження Д. Норта, чию концепцію інституцій не минає увагою, мабуть, жоден, хто цікавиться питаннями теорії та методології соціального пізнання.

У своїй статті-есе „Institutions”, зміст якої, де-факто, є конспектом-квінтесенцією його знаменитої книги [North, 1990], Д. Норт визначає інституції як — „створені людьми обмеження, що структурують політичну, економічну та соціальну взаємодію. Вони складаються як з неформальних обмежень (санкції, табу, звичаї, традиції та кодекси поведінки), так і з формальних правил (конституції, закони, права власності). Упродовж усієї історії люди створювали інституції, щоб створити порядок і зменшити невизначеність... Разом зі стандартними економічними обмеженнями інституції визначають набір можливостей вибору, а отже, трансакційні та виробничі витрати, а також, прибутковість і доцільність економічної діяльності. Вони еволюціонують поступово, пов’язуючи минуле з теперішнім і майбутнім; як наслідок, історія — це переважно історія інституціональної (institutional) еволюції, в якій історичні показники економіки можуть бути зрозумілі лише як частина послідовної історії. Інституції забезпечують структуру стимулів в економіці; в міру того, як ця структура розвивається, вона формує напрям економічних змін у бік зростання, стагнації або занепаду” [North, 1991, p. 97].

Українські дослідники, чії публікації розглядаються у цій статті та які зверталися до нортівської концепції інституцій, наголошували, що Норт розмежовує інституції як обмеження і правила та організації як акторів соціальної взаємодії (поведінки). Таке трактування доволі поширене також серед західних науковців. Насправді ж воно узгоджується тільки з тематичними пріоритетами досліджень Д. Норта, передовсім його знаменитої книги. У ній він визначив інституції (зберігши дефініцію, наведену в статті) як правила гри в суспільстві або, більш формально, створені людиною обмеження, що формують людську взаємодію. Як наслідок, інституції структурують стимули в людському обміні — політичному, соціальному чи економічному. Концептуально, слід чітко відрізнити правила від гравців. Мета правил — визначити спосіб, у який грається гра. Але мета команди в рамках цього набору правил — виграти гру [North, 1990, p. 3–5].

Щоб уточнити розуміння Д. Нортом зв’язку інституцій та організацій, Д. Ходжсон у 2002 р ініціював переписку з ним. Витяги з цієї переписки опубліковані та прокоментовані у тексті його статті, названої вище [Hodgson, 2006, p. 10, 19–21]. З’ясувалося, що насправді Д. Норт не стверджує, що організації (політичні партії, фірми, профспілки, університети тощо) не є інституціями. Він тільки окреслює рамки власного першочергового інтересу до економічних систем, а не до внутрішнього функціонування окремих організацій. Його не дуже цікавлять соціальні правила, які є внутрішніми для

організацій, тому що він хоче їх (інституції) розглядати як унітарних гравців і зосередитися на їх взаємодії на національному або інших вищих рівнях.

Водночас Д. Норт визнає, що організації також вміщують у себе структури або мережі, які не можуть функціонувати без правил комунікації, членства або суверенітету. Наявність в організаціях внутрішніх гравців, а також систем правил, які регулюють поведінку цих гравців, означає, що організації слід розглядати як особливий тип інституцій.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що „стара” та „нова” західні школи міждисциплінарних інституціональних досліджень орієнтовані на теоретичне, методологічне та праксіологічне осмислення саме інституцій, а не інститутів. Також зрозумілі загальні параметри феноменів, названих інституціями. Звісно, хтось може заперечити, що це твердження базується на обмеженій кількості джерел інформації, хай би якими авторитетними були автори цих джерел. Слабкість такого заперечення стане зрозумілою будь-кому, хто прочитає опубліковану в Стенфордській енциклопедії ґрунтовну статтю про соціальні інституції та їх розуміння знаними західними вченими, які представляють різні галузі наукового пізнання [Miller, 2019]. Автор статті зробив репрезентативну вибірку опублікованих наукових досліджень за відповідною тематикою, систематизував їх за ознакою відмінностей реалізованих у них наукових підходів та виклав результати їх порівняльного аналізу. У тексті статті слово „institute” у значенні іменника не з’являється жодного разу.

Залишається з’ясувати походження терміна „інституції” та назвати хоча б найголовніше, означуване цим терміном.

Українські автори, незалежно від їх прихильності називанню відповідних феноменів інституціями чи інститутами, убачають їх витоки в словах давньої латинської мови — часом різних. Тому важливо з’ясувати, від якого саме латинського слова походить англословне „institution” у значенні, в якому цей термін застосовується в інституціональних дослідженнях, а насправді — не тільки в них, а також у політико-правовому й масовому дискурсах англійської та інших західних мов? Адже в українську лексику термін „інституція” увійшов не безпосередньо з давньої латини, а через „живі” мови умовного Заходу. Найдоцільніше буде звернутися до латинсько-англійського словника XIX століття — тобто часів Г. Спенсера і Т. Веблена. Латинське „institutum” у цьому словнику перекладено низкою слів, значення більшості яких суголосне зі сучасними трактуваннями різних виявів інституцій, а в одному з варіантів має за відповідник саме „institution” [Lewis & Short, 1879, p. 969.].

Отже, про переклад латинського „institutum” англійською, а з англійської — українською.

Англійською: A purpose, intention, design. An arrangement, plan. Mode of life, habits, practices, manners. A regulation, ordinance, **institution**. Instruction. Agreement, stipulation.

У перекладі з англійської українською, відповідно: Мета, намір, задум. Домовленість, план. Спосіб життя, звички, практика, манери. Постанова, розпорядження, **інституція**. Інструкція. Угода, домовленість.

Тож які саме соціальні феномени англійською та іншими „західними” мовами називають інститутами, а які інституціями? Відповідь на це запитання у наведеній нижче таблиці та посиланнях, коментарях і поясненнях до неї (табл. 1).

Таблиця 1.

Інститути та інституції – подібність та відмінності понять

Слово (термін)	Значення/трактування в англомовному (Британія, США) дискурсі
Інститут / Institute*	1. Організація, створена з певною метою (найчастіше науково-дослідною, навчальною, медичною чи іншою), або будівля, яку відповідна організація використовує для своєї діяльності) [Cambridge Dictionary, <i>Institute</i> , n.d.; Merriam-Webster, <i>Institute</i> , n.d.]] *.
Інституція / Institution**	1. Велика усталена (established) організація або об'єднання (cooperation), що виконує важливу роль/функцію в суспільстві (банк, корпорація, університет...) [Cambridge Dictionary, <i>Institution</i> , n.d.; Merriam-Webster, <i>Institution</i> , n.d.]] **. 2. Усталені впродовж тривалого часу звичаї, традиції, закони, практики життєдіяльності (функціонування) певного суспільства [Cambridge Dictionary, <i>Institution</i> , n.d.; Merriam-Webster, <i>Institution</i> , n.d.]] **.

* Серед прикладів називання словом „інститут” („institute”) наводять такі: інститут наукових досліджень (an institute for scientific research), місце навчання (a place for study usually in a special field) тощо.

** Словом „інституція” („institution”) у значенні/трактуванні (1) означають: організації, об'єднання (корпорації) та інших соціальних акторів/суб'єктів, які тривалий час функціонують згідно з усталеними традиціями й законами та виконують важливу соціальну роль/функцію.

Такі інституції можуть бути:

а) національними (виконують певні функції в межах певної держави/суспільства);

б) транснаціональними політичними, економічними та іншими: Організація Об'єднаних Націй, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд та ін.

**Словом „інституція” („institution”) у значенні/трактуванні (2) означають:

— системи взаємопов'язаних соціальних ролей, соціальних норм і моделей поведінки, організованих навколо і для задоволення важливих потреб суспільства та його складових;

— усталені впродовж тривалого часу соціальні відносини (системи, структури), такі як сім'я, шлюб, освіта, економіка, право, культура, мова, релігія, політика та інші (зазвичай їх називають соціальними інституціями / Social Institutions).

Отже, є підстави стверджувати, що в англійській мові та соціальних практиках англомовних країн зв'язок між поняттями, означуваними словами „інституції” та „інститути”, полягає в тому, що інституції вивчають в інститутах. Тобто, це зв'язок не є ані об'єкт-предметним, ані

концептуальним. Цей зв'язок інфраструктурний. Він полягає в тому, що інститути є установами, де науковці досліджують теоретичні та прикладні аспекти становлення й функціонування соціальних інституцій. А ті, хто в інститутах навчається, вивчають результати дослідження інституцій і мають можливість брати в них участь.

Серед системних утворювальних ознак інституцій виокремлюють такі:

— **універсальність.** У різних країнах (культурах, цивілізаціях) вони різняться за складністю, спеціалізацією, організаційними формами та ін. Спільні у них мета та цілі;

— **відносна постійність і усталеність** існування та виконання первинних і вторинних (латентних) соціальних функцій. Інституційні зміни зазвичай відбуваються повільно й поступово;

— **володіння матеріальними і нематеріальними ресурсами (механізмами)** для реалізації соціальних функцій — регулятивних, контрольних, санкційних (визначених законом і моральних) та інших;

— **взаємопов'язаність;**

— **інституціональна пам'ять** як здатність до кількісних і якісних змін на основі здобутих знань, культурних та інших традицій.

Універсальність, відносна постійність і усталеність соціальних інституцій не означає їх незмінності або однаковості в різних суспільствах.

Базові соціальні інституції:

— **Сім'я** — первинна соціальна інституція, головні ролі якої — відтворення і первинна соціалізація людини. Інституції сім'ї в різних суспільствах і в різні часи різняться.

— **Освіта** має менші або більші країнові відмінності й водночас спільну для різних освітніх систем відповідальність за передачу знань, навичок і культурних цінностей.

— **Економіка** є сукупністю взаємопов'язаних інституцій, які забезпечують життєдіяльність суспільства через виробництво, розподіл і споживання товарів і послуг. Економічні системи можуть суттєво різнитися, але їхні соціальні функції однакові або подібні.

— **Релігія** — „традиційна” і „громадянська” („civic religion”) — як система вірувань, символів, ритуалів, моральних норм, які регулюють людську поведінку

— **Політика** — система відносин, організацій, повноважень і відповідальностей, яка „розподіляє” політичну владу, виконує владні функції, регулює функціонування інших соціальних інституцій (систем), забезпечує соціальний порядок.

Висновки. Навряд чи можна не помітити, а тим більш заперечити термінологічну розхристаність вітчизняних досліджень соціальних феноменів, які є визначальними структурними компонентами й регуляторами життєдіяльності суспільства як системи, у тому числі його резильєнтності. На Заході ці компоненти/регулятори означають давно усталеним терміном — інституції. Дискусії, які там ніколи не вщухали,

стосуються не термінів, а того, які саме аспекти інституцій слід вивчати, щоб здобути знання, необхідне для розроблення програм і ухвалення дієвих рішень, які сприятимуть покращенню ситуації в усіх сферах соціальних відносин і соціальної поведінки.

Очевидно, що українські науковці, врешті-решт, мають домовитися, яким чином вийти із ситуації, виниклої унаслідок багатолітньої хай і відносної, але ізольованості від західного наукового простору. Ключ від дверей до нього тримала влада, сформована на ментальних інституціональних конструктах імперського „русского міра”. Вона прочиняла двері саме настільки, наскільки це було потрібно, щоб запозичити західне, але надати йому форм, у тому числі вербальних, необхідних для впровадження чужого кращого як власного — „окремішнього” й „унікального”.

Можна залишити так, як є тепер, і продовжувати „міжсобойну” полеміку в параметрах, заданих східними „сусідами”.

Можна домовитися про оперування одним терміном — „інститути” — за умови його розуміння як інституцій з відповідним перекладом, щоб бути зрозумілими для зарубіжних колег і розуміти їх.

Однак і перший, і другий спосіб не розв’яжуть проблему. Ця проблема не тільки наукова, вона ще й практично-політична. Саме так нині прочитується чи не найважливіше у статті, автори якої аналізували етимологію поняття „institution” у контекстах функціонування Світової організації торгівлі (СОТ). А це тільки одна з багатьох і багатьох транснаціональних інституцій, дієва співпраця з якими украй важлива для успішного для України завершення розпочатої Росією війни, відбудови й оновлення країни, її інтеграції в європейський та євроатлантичний економічний, політичний і безпековий простори, відновлення повноти українського соціуму й укріплення його інституціональної демократично орієнтованої національно-громадянської ідентичності.

Настав час учитися розмовляти із Заходом не тільки однією мовою, а мовою однаковою — і науковою, і політичною.

Можливо, ця пропозиція потребуватиме цільового обговорення. Адже бачення доцільності та способів її реалізації може бути різним.

Бібліографічні посилання

- Веблен, Т. (1984). *Теорія праздного класу* (В. В. Мотылев, Ред. ; С. Г. Сорокіна, Пер.). Москва: Изд. „Прогресс”.
- Вовканич, С. Й. (2016). Префекти в системі децентралізації влади: новий інститут, модерна інституція (організація) чи розвиток в Україні неінституціоналізму? *Регіональна економіка*, 80(2), 18–33. http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2016_2_6
- Воронкова, В. Г. (1999). Інститут. У Ю. С. Шемшученко та ін. (Ред.). *Юридична енциклопедія* (Т. 2. Д–Й), (с. 696–697). Київ: Вид-во „Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана.
- Гайдай, Т. В. (2006). Інституція як інструмент інституційного економічного аналізу. *Економічна теорія*, 2, 53–64.

- Гриценко, А. А. (2006). Институциональная архитектура: предмет, основные законы, методология. *Научные труды ДОННТУ. Серия: Экономическая*, 103–1, 31–37.
- Гриценко, А. А. (Ред.). (2008). *Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований*. Киев: Форт.
- Дементьев, В. (2015). Сучасна теорія інститутів: ідентифікація предметного поля. *Економічна теорія*, 1, 26–49.
- Джери, Дэвид, & Джери, Джулия. (2001). *Большой толковый социологический словарь (Collins)* (Том 1. А–О). Москва: Вече, АСТ.
- Ильичев, Л. Ф. и др. (Ред.). (1983). Институт социальный. У *Философский энциклопедический словарь* (с. 209). Москва: Сов. Энциклопедия.
- Іншаков, О. В., & Фролов, Д. П. (2011). Інституція — ключ до розуміння економічних інститутів. *Економічна теорія*, 1, 52–62. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/28447>
- Кармазіна, М., & Шурбована, О. (2006). „Інститут” та „інституція”: проблема розрізнення понять. *Політичний менеджмент*, 4, 10–19. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/karmazina_instytut-2.pdf
- Касториадис, К. (2003). *Воображаемое установление общества* (Г. Волкова, С. Офертас, Пер.). Москва: Издательство „Гнозис”, Издательство „Логос”.
- Катигрובה, О. В. (2011). Сутнісна характеристика понять „інститут” та „інституція” в теорії інновацій. *SWorld*. <https://www.sworld.com.ua/index.php/economy-311/economic-theory-and-history-311/7510-description-of-understanding-sutnsna-qnstitutq-ta-qnstitutsyaq-in-teor-nnovatsy>
- Коваленко, Ю. (2010). Зміст категорії „інституція” в інституційному економічному аналізі. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*, 4, 19–31. <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/202>
- Лібанова, Е. М. (Ред.). (2023). *Напрями повоєнного відновлення довкілля та забезпечення резилієнтності екосистем: монографія*. Київ: Інститут демографії та проблем якості життя НАН України.
- Лозинська, Т. М. (2014). До проблеми вживання термінів „інститут” і „інституція” в контексті інституціонального аналізу. *Бізнес Інформ*, 7, 8–13. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_7_2
- Мазур, О. Є. (2014). Систематизація підходів до визначення категорії „інститут”. *Економіка розвитку*, 1, 41–45. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecro_2014_1_9
- Макалюк, І., Жалдак, Г., & Мартиненко, В. (2022). „Інституція” та „інститут”: тенденція „штучної підміни” понять. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 8(1), 204–234. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.01.11>
- Маркс, К. (1951). *Капитал. Критика политической экономии*. (Т. I. Кн. I: Процесс производства капитала). Москва: Госполитиздат.
- Назаров, Н. К. (2021). Дефінітивний аналіз інституційних імперативів розвитку соціально-трудова відносин. *Теоретичні та прикладні питання економіки*, 42(1), 228–237. <https://doi.org/10.17721/tppe.2021.42.18>
- Несинова, С. В. (2014). Необхідність наукового обґрунтування сутності поняття інститут в праві. *Право і суспільство*, 4, 38–43.

- Николюк, О. М. (2013). Інституціональна економіка: ключові положення та основні поняття. *Сталий розвиток економіки*, 5, 43–50. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_5_7
- Норт, Д. (1997). *Институты, институциональные изменения и функционирование экономики* (А. Н. Нестеренко, Пер. ; Б. З. Мильнер, Ред.). Москва: Фонд экономической книги „Начала”.
- Норт, Д. (2000). *Институції, інституційна зміна та функціонування економіки* (І. Дзюб, Пер.). Київ: Основи.
- Норт, Д., & Расков, Д. Е. (2007). „Понять, как устроено общество и как оно изменяется”: Интервью с профессором Д. Нортом. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Экономика*, 4, 3–9. <https://economicsjournal.spbu.ru/article/view/3928>
- Обушна, Н. І. (2016). Особливості категоріального апарату інституціональної теорії у площині державного управління. *Менеджер: вісник Донецького державного університету управління. Серія Державне управління*, 1, 40–48. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2016_1_8
- Ориу, М. (1929). *Основы публичного права* (Е. Пашуканис, Пер. ; Н. Челябинов, Ред.). Москва: Изд-во Ком. Акад.
- Пастух, Н. В. (2013). Проблема визначення поняття „соціальна інституція” у науковій літературі. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 27, 146–148. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/1861>
- Пилипенко, Г. М. (2008). Категоріальне оформлення поняття „інститут”: проблеми і перспективи інституціональної теорії. *Економічний вісник НГУ*, 4, 12–18.
- Помаза-Пономаренко, А. Л. (2018). Інституціональні аспекти державної соціальної політики: Україна та світ. *Вісник Національного Університету Цивільного Захисту України*, 8(1), 258–263. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1240934>
- Про затвердження Переліку наукових спеціальностей. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1057 (2011) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11/conv#n16>
- Рафальський, О. О., & Майборода, О. М. (Ред.). (2019). *Демократизація політичних інститутів і суспільний розвиток в Україні*: збірник наукових праць. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. https://ipien.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/demokratysatsia_politychnyh_instytutiv.pdf
- Рибій, О. (2011). Інститут політичний. У Ю. Левенець та ін. (Ред.). *Політична енциклопедія* (с. 288–289). Київ: Парламентське видавництво.
- Руденко, О. М., & Сегеда, Т. М. (2016). Інституціалізація діалогу влади та громадянського суспільства. *Global world: науковий альманах*, 2, 23–31. https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/6216/1/Global_world_2_2006-23-31.pdf
- Сисоєв, О. В. (2014). Поняття „інститут” та „інституція”: економічний контекст. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*, 3, 140–149. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_eco_2014_3_18
- Сорокина, С. (1984). Торстейн Веблен и его книга „Теория праздного класса” (В Т. Веблен Вступительная статья). *Теория праздного класса* (с. 5–54). Москва: Изд. „Прогресс”.
- Спенсер, Г. (2015). История политических институтов. У *Политические сочинения в 5 т.* (Т. 3). ООО „ИД „Социум””. <https://cutt.ly/7w5gxV3V> (Печатается по изданию: Спенсер, Г. (1882). *Развитие политических учреждений*. СПб.: Изд-во журн. „Мысль”).

- Стрижак, О. О. (2016). Поняття інституту: основні підходи до визначення суті та змісту. *Економіка та держава*, 8, 38–43. <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3573&i=5>
- Сухорукова, М. О., & Педь, І. В. (2016). Прояви глобальної інституціоналізації фіскальної політики у світовій системі господарства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, 8(2), 94–98. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/12127>
- Туманов, В. (1962). Інституціоналізм. У Ф. В. Константинов (Ред.). *Философская энциклопедия*. Т. 2 (с. 281–282). Москва: Государственное научное издательство „Советская энциклопедия”.
- Усюк, Т. В. (2011). Загальне та особливе у дефініціях теорії інституціоналізму. *Сталий розвиток економіки*, 8(5), 169–173. http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/2518/1/SRE_2011_5_169-173.pdf
- Федорчак, О. (2016). Проблема наукового визначення категорій „інститут” та „інституція” та її управлінське значення. *Актуальні проблеми державного управління*, 68(4), 49–54. http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2016_4_10
- Хаустова, В. Є., Решетняк, О. І., & Зінченко, В. А. (2023). Інститути та інституційна резильєнтність: сутність і роль у повоєнній розбудові економіки України. *Бізнес Інформ*, 11, 77–92. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-11-77-92>
- Ходжсон, Д. (2003). *Экономическая теория и институты. Манифест современной институциональной экономической теории* (М. Я. Каждан, Пер. ; В. И. Маевский, Науч. ред., Пер.). Москва: Изд-во „Дело” (Оригинальная работа опубликована в 1988 году).
- Чубарь, О. Г. (2013). Інститути та інституціональне середовище: теоретичні узагальнення засад економічного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”*, 40(3), 98–104. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/1148>
- Шолом, А. С., & Беренда, С. В. (2015). Етимологія поняття „institution” та еволюція його змістовної сутності в економічних дослідженнях на прикладі СОТ. *Проблеми економіки*, 1, 319–325. https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2015-1_0-pages-319_325.pdf
- Шпикуляк, О. Г. (2009). *Інституції аграрного ринку*. Київ: ННЦ „ІАЕ” УААН.
- Cambridge Dictionary (n.d.). *Institute*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/institute>
- Cambridge Dictionary (n.d.). *Institution*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/institution>
- Castoriadis, C. (1987). *The Imaginary Institution of Society*. Translated by Kathleen Blarney. Cambridge: Polity Press. <https://files.libcom.org/files/57798630-Castoriadis-The-Imaginary-Institution-of-Society.pdf>
- Castoriadis, C. (1975). *L'Institution imaginaire de la societe*. Paris: Editions du Seuil.
- Commons, J. R. (1931). Institutional Economics. *American Economic Review*, 21, 648–657. <https://la.utexas.edu/users/hcleaver/368/368commonsoninstitutionalecontable.pdf>
- Hamilton, W. H. (1932). Institution. In *Encyclopaedia of the Social Sciences*. Edited by E. R. A. Seligman. Vol. 8. Industrial Revolution–Labor Turnover. (p. 84–89). New York: Macmillan. Macmillan.

- Hauriou, M. (1916). *Principes de droit public à l'usage des étudiants en licence (3e année) et en doctorat ès-sciences politiques (2e éd.)*. Paris, L. Tenin. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k553439>
- Hodgson, G. M. (1988). *Economics and Institutions: A Manifesto for a Modern Institutional Economics*. Cambridge and Philadelphia: Polity Press and University of Pennsylvania Press.
- Hodgson, G. M. (2006). What Are Institutions? *Journal of Economic Issues*, 40(1), 1–25. <https://doi.org/10.1080/00213624.2006.11506879>
- Jary, D., & Jary, J. (1995). *Collins dictionary of sociology (2nd ed.)*. Glasgow: Harper Collins.
- Lewis, C. T., & Short, C. (1879). *Harpers' Latin Dictionary: A New Latin Dictionary Founded on the Translation of Freund's Latin-German Lexicon Edited by E. A. Andrews*. New York and Oxford: Harper & Brothers and Clarendon Press.
- Merriam-Webster (n.d.). *Institute*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/institute>
- Merriam-Webster (n.d.). *Institution*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/institution>
- Miller, S. (2019). Social Institutions. In E. N. Zalta (Ed.) *The Stanford encyclopedia of philosophy*. (Summer 2019 ed.). Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/social-institutions/>
- North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
- North, D. C. (1991). Institutions. *Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 97–112. <https://doi.org/10.1257/jep.5.1.97>
- Spencer, H. (1876). *Political Institutions, being Part V of the Principles of Sociology (The Concluding Portion of Vol. II)*. London: Williams and Norgate. <https://oll.libertyfund.org/titles/spencer-political-institutions-being-part-v-of-the-principles-of-sociology>
- Veblen, T. (1899). *The theory of the leisure class. An economic study in the evolution of institutions*. London: Macmillan. https://www.sas.upenn.edu/~cavitch/pdf-library/Veblen_Theory_of_Leisure_Class.pdf

References

- Cambridge Dictionary (n.d.). *Institute*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/institute>
- Cambridge Dictionary (n.d.). *Institution*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/institution>
- Castoriadis, C. (1987). *The Imaginary Institution of Society*. Translated by Kathleen Blarney. Cambridge: Polity Press. <https://files.libcom.org/files/57798630-Castoriadis-The-Imaginary-Institution-of-Society.pdf>
- Castoriadis, C. (1975). *L'Institution imaginaire de la société*. Paris: Editions du Seuil.
- Chubar, O. H. (2013). Instytuty ta instytutsionalne seredovyshche: teoretychni uzahalnennia zasad ekonomichnoho rozvytku [Institutes and the institutional environment: theoretical generalisations of the principles of economic development]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya „Ekonomika“*, 40(3), 98–104. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/1148> [in Ukrainian].
- Commons, J. R. (1931). Institutional Economics. *American Economic Review*, 21, 648–657. <https://la.utexas.edu/users/hcleaver/368/368commonsoninstitutionalecontable.pdf>

- Dementiev, V. (2015). Suchasna teoriia instytutiv: identyfikatsiia predmetnoho polia [Modern theory of institutes: identification of the subject field]. *Ekonomichna teoriia*, 1, 26–49 [in Russian].
- Dzheri, Djevid, & Dzheri, Dzhulija. (2001). *Bol'shoj tolkovyj sociologicheskij slovar'* [The large explanatory dictionary of sociology]. (*Collins*) (Tom 1. A–O). Moskva: Veche, AST [in Russian].
- Fedorchak, O. (2016). Problema naukovocho vyznachennia katehorii „instytut” ta „instytutsiia” ta yii upravlinske znachennia [The problem of scientific definition of the categories „institute” and „institution” and its managerial significance]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 68(4), 49–54. http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2016_4_10 [in Ukrainian].
- Gricenko, A. A. (2006). Institucional'naja arhitektonika: predmet, osnovnye zakony, metodologija [Institutional architectonics: subject, basic laws, methodology]. *Nauchnye trudy DonNTU. Serija: Jekonomicheskaja*, 103–1, 31–37 [in Russian].
- Gricenko, A. A. (Red.). (2008). *Institucional'naja arhitektonika i dinamika jekonomicheskikh preobrazovanij* [Institutional architectonics and dynamics of economic transformations]. Kiev: Fort [in Ukrainian].
- Haidai, T. V. (2006). Instytutsiia yak instrument instytutsiinoho ekonomichnoho analizu [Institution as an instrument of institutional economic analysis]. *Ekonomichna teoriia*, 2, 53–64 [in Ukrainian].
- Hamilton, W. H. (1932). Institution. In *Encyclopaedia of the Social Sciences*. Edited by E. R. A. Seligman. Vol. 8. Industrial Revolution–Labor Turnover (p. 84–89). New York: Macmillan. Macmillan.
- Hauriou, M. (1916). *Principes de droit public à l'usage des étudiants en licence* (3e année) et en doctorat ès-sciences politiques (2e éd.). Paris, L. Tenin. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k553439>
- Hodgson, G. M. (1988). *Economics and Institutions: A Manifesto for a Modern Institutional Economics*. Cambridge and Philadelphia: Polity Press and University of Pennsylvania Press.
- Hodgson, G. M. (2006). What Are Institutions? *Journal of Economic Issues*, 40(1), 1–25. <https://doi.org/10.1080/00213624.2006.11506879>
- Hodzhson, D. (2003). *Jekonomicheskaja teorija i instytut. Manifest sovremennoj institucional'noj jekonomicheskoi teorii* [Economic theory and institutes. Manifesto of modern institutional economic theory]. (M. Ja. Kazhdan, Per. ; V. I. Maevskij, Nauch. red., Per.). Moskva: Izd-vo „Delo” (Original'naja rabota opublikovana v 1988 godu) [in Russian].
- Il'ichev, L. F. i dr. (Red.). (1983). Institut social'nyj [Institute social]. U *Filosofskij jenciklopedicheskij slovar'* (s. 209). Moskva: Sov. Jenciklopedija [in Russian].
- Inshakov, O. V., & Frolov, D. P. (2011). Instytutsiia — kliuch do rozuminnia ekonomichnykh instytutiv [Institution is the key to understanding economic institutes]. *Ekonomichna teoriia*, 1, 52–62. <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/handle/123456789/28447> [in Ukrainian].
- Jary, D., & Jary, J. (1995). *Collins dictionary of sociology* (2nd ed.). Glasgow: Harper Collins.
- Karmazina, M., & Shurbovana, O. (2006). „Instytut” ta „instytutsiia”: problema rozrizznennia poniat [„Institute” and „institution”: the problem of distinguishing concepts]. *Politychnyj menedzhment*, 4, 10–19. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/karmazina_instytut-2.pdf [in Ukrainian].

- Kastoriadis, K. (2003). *Voobrazhaemoe ustanovlenie obshhestva* [The Imaginary Institution of Society]. (G. Volkova, S. Ofertas, Per.). Moskva: Izdatel'stvo „Gnozis”, Izdatel'stvo „Logos” [in Russian].
- Katyhrobova, O. V. (2011). Sutnisna kharakterystyka poniat „instytut” ta „instytutsiia” v teorii innovatsii [Essential Characteristics of the Concepts of „Institute” and „Institution” in the Theory of Innovation]. *SWorld*. <https://www.sworld.com.ua/index.php/economy-311/economic-theory-and-history-311/7510-description-of-understanding-sutnisna-qnstitutq-ta-qnstitutsyaq-in-teor-nnovatsy> [in Ukrainian].
- Khaustova, V. Ye., Reshetniak, O. I., & Zinchenko, V. A. (2023). Instytuty ta instytutsiina rezylentnist: sutnist i rol u povoiennii rozbudovi ekonomiky Ukrainy [Institutes and institutional resilience: the essence and role in the post-war development of the Ukrainian economy]. *Biznes Inform*, 11, 77–92. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-11-77-92> [in Ukrainian].
- Kovalenko, Yu. (2010). Zmist katehorii „instytutsiia” v instytutsiinomu ekonomichnomu analizi [The content of the category „institution” in institutional economic analysis]. *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, 4, 19–31. <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/202> [in Ukrainian].
- Lewis, C. T., & Short, C. (1879). *Harpers' Latin Dictionary: A New Latin Dictionary Founded on the Translation of Freund's Latin-German Lexicon Edited by E. A. Andrews*. New York and Oxford: Harper & Brothers and Clarendon Press.
- Libanova, E. M. (Red.). (2023). *Napriamy povoiennoho vidnovlennia dovkillia ta zabezpechennia rezylientnosti ekosystem: monohrafiia* [Directions of post-war environmental restoration and ensuring ecosystem resilience]. Kyiv: Instytut demohrafii ta problem yakosti zhyttia NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Lozynska, T. M. (2014). Do problemy vzhvannia terminiv „instytut” i „instytutsiia” v konteksti instytutsionalnoho analizu [To the problem of using the terms „institute” and „institution” in the context of institutional analysis]. *Biznes Inform*, 7, 8–13. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_7_2 [in Ukrainian].
- Makaliuk, I., Zhaldak, H., & Martynenko, V. (2022). „Instytutsiia” ta „instytut”: tendentsiia „shtuchoi pidminy” poniat [„Institution” and „institute”: the tendency of „artificial substitution” of concepts]. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 8(1), 204–234. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.01.11> [in Ukrainian].
- Marks, K. (1951). *Kapital. Kritika politicheskoy jekonomii* (T. I. Kn. I: Process proizvodstva kapitala) [*Capital. Critique of political economy*]. Moskva: Gospolitizdat [in Russian].
- Mazur, O. Ye. (2014). Systematyzatsiia pidkhodiv do vyznachennia katehorii „instytut” [Systematisation of approaches to the definition of the category „institute”]. *Ekonomika rozvytku*, 1, 41–45. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecro_2014_1_9 [in Ukrainian].
- Merriam-Webster (n.d.). *Institute*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/institute>
- Merriam-Webster (n.d.). *Institution*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/institution>
- Miller, S. (2019). Social Institutions. In E. N. Zalta (Ed.) *The Stanford encyclopedia of philosophy*. (Summer 2019 ed.). Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/social-institutions/>
- Nazarov, N. K. (2021). Definityvnyi analiz instytutsiinykh imperatyviv rozvytku sotsialno-trudovykh vidnosyn [Definitional analysis of institutional imperatives for the

- development of social and labour relations]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, 42(1), 228–237. <https://doi.org/10.17721/tppe.2021.42.18> [in Ukrainian].
- Nesynova, S. V. (2014). Neobkhdnist naukovooho obgruntuvannia sutnosti poniattia instytut v pravi [The need for scientific substantiation of the essence of the concept of institutes in law]. *Pravo i suspilstvo*, 4, 38–43 [in Ukrainian].
- Nort, D. (1997). *Instituty, institucional'nye izmeneniya i funkcionirovanie ekonomiki* [Institutes, Institutional Change and the Functioning of the Economy]. (A. N. Nesterenko, Per.; B. Z. Mil'ner, Red.). Moskva: Fond jekonomicheskoy knigi „Nachala” [in Russian].
- Nort, D. (2000). *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, Institutional Change and Economic Performance]. (I. Dziub, Per.). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Nort, D., & Raskov, D. E. (2007). „Ponjat', kak ustroeno obshchestvo i kak ono izmenjaetsja”: Interv'ju s professorom D. Nortom [„Understanding how society works and how it changes”: An interview with Professor D. North]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Jekonomika*, 4, 3–9. <https://economicsjournal.spbu.ru/article/view/3928> [in Russian].
- North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
- North, D. C. (1991). Institutions. *Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 97–112. <https://doi.org/10.1257/jep.5.1.97>
- Nykoliuk, O. M. (2013). Instytutsionalna ekonomika: kliuchovi polozhennia ta osnovni poniattia [Institutional economics: key provisions and basic concepts]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 5, 43–50. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_5_7 [in Ukrainian].
- Obushna, N. I. (2016). Osoblyvosti katehorialnoho aparatu instytutsionalnoi teorii u ploshchyni derzhavnogo upravlinnia [Features of the categorical apparatus of institutional theory in the plane of public administration]. *Menedzher: visnyk Donetskoho derzhavnogo universytetu upravlinnia. Serii Derzhavne upravlinnia*, 1, 40–48. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2016_1_8 [in Ukrainian].
- Oriu, M. (1929). *Osnovy publichnogo prava* [Fundamentals of public law]. (E. Pashukanis, Per.; N. Cheljapov, Red.). Moskva: Izd-vo Kom. Akad. [in Russian].
- Pastukh, N. V. (2013). Problema vyznachennia poniattia „sotsialna instytutsiia” u naukovii literaturi [The problem of defining the concept of „social institution” in the scientific literature]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: Serii: Pedagogika. Sotsialna robota*, 27, 146–148. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/1861> [in Ukrainian].
- Pomaza-Ponomarenko, A. L. (2018). Instytutsionalni aspekty derzhavnoi sotsialnoi polityky: Ukraina ta svit [Institutional aspects of the state social policy: Ukraine and the world]. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu Tsyvilnoho Zakhystu Ukrainy*, 8(1), 258–263. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1240934> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Pereliku naukovykh spetsialnostei [On approval of the List of scientific specialties]. Nakaz Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy № 1057 (2011) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11/conv#n16> [in Ukrainian].
- Pylypenko, H. M. (2008). Katehorialne oformlennia poniattia „instytut”: problemy i perspektyvy instytutsionalnoi teorii [Categorisation of the concept of institute: problems and prospects of institutional theory]. *Ekonomichnyi visnyk NHU*, 4, 12–18 [in Ukrainian].

- Rafalskyi, O. O., & Maiboroda, O. M. (Red.). (2019). *Demokratyzatsiia politychnykh instytutiv i suspilnyi rozvytok v Ukraini: zbirnyk naukovykh prats* [Democratisation of political institutes and social development in Ukraine: a collection of scientific papers]. Kyiv: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/demokratyzatsiia_politychny_instytutiv.pdf [in Ukrainian].
- Rudenko, O. M., & Sehedra, T. M. (2016). Instytutstyalizatsiia dialohu vlady ta hromadianskoho suspilstva [Institutionalisation of the dialogue between government and civil society]. *Global world: naukovyi almanakh*, 2, 23–31. https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/6216/1/Global_world_2_2006-23-31.pdf [in Ukrainian].
- Rybii, O. (2011). Instytut politychnyi [Political institute]. U *Politychna entsyklopediia*. Yu. Levenets ta in. (Red.) (s. 288–289). Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].
- Sholom, A. S., & Berenda, S. V. (2015). Etymolohiia poniattia „institution” ta evoliutsiia yoho zmistovnoi sutnosti v ekonomichnykh doslidzhenniakh na prykladi SOT [Etymology of the concept of „institution” and evolution of its content in economic research on the example of the WTO]. *Problemy ekonomiky*, 1, 319–325. https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2015-1_0-pages-319_325.pdf [in Ukrainian].
- Shpykuliak, O. H. (2009). *Instytutsii ahrarnoho rynku* [Institutions of the agrarian market]. Kyiv: NNTs „IAE” UAAN [in Ukrainian].
- Sorokina, S. (1984). Torstejn Veblen i ego kniga „Teorija prazdnogo klassa” [Thorstein Veblen and his book The „Theory of the Idle Class”]. (V T. Veblen Vstupitel'naja stat'ja). *Teorija prazdnogo klassa* (s. 5–54). Moskva: Izd. „Progress” [in Russian].
- Spencer, H. (1876). *Political Institutions, being Part V of the Principles of Sociology (The Concluding Portion of Vol. II)*. London: Williams and Norgate. <https://oll.libertyfund.org/titles/spencer-political-institutions-being-part-v-of-the-principles-of-sociology>
- Spenser, H. (2015). Istorija politicheskikh institutov [History of political institutes]. U *Politicheskie sochinenija v 5 t.* (T. 3). OOO „ID "Socium"”. <https://cutt.ly/7w5gxV3V> (Pechataetsja po izdaniju: Spenser, G. (1882). Razvitie politicheskikh uchrezhdenij. SPb.: Izd-vo zhurn. „Mysl”) [in Russian].
- Stryzhak, O. O. (2016). Poniattia instytutu: osnovni pidkhody do vyznachennia suti ta zmistu [The concept of an institute: main approaches to defining the essence and content]. *Ekonomika ta derzhava*, 8, 38–43. <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3573&i=5> [in Ukrainian].
- Sukhorukova, M. O., & Ped, I. V. (2016). Proiavy hlobalnoi instytutstyalizatsii fiskalnoi polityky u svitovii systemi hospodarstva [Manifestations of global institutionalisation of fiscal policy in the world economic system]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 8(2), 94–98. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/12127> [in Ukrainian].
- Sysoiev, O. V. (2014). Poniattia „instytut” ta „instytutsiia”: ekonomichni kontekst [The concepts of „institute” and „institution”: economic context]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnogo universytetu. Ekonomichni nauky*, 3, 140–149. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_eco_2014_3_18 [in Ukrainian].
- Tumanov, V. (1962). Institucionalizm [Institutionalism]. U F. V. Konstantinov (Red.). *Filosofskaja jenciklopedija* (T. 2) (s. 281–282). Moskva: Gosudarstvennoe nauchnoe izdatel'stvo „Sovetskaja jenciklopedija” [in Russian].

- Usiuk, T. V. (2011). Zahalne ta osoblyve u definitsiiah teorii instytutsionalizmu [General and special in the definitions of the theory of institutionalism]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 8(5), 169–173. http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/2518/1/SRE_2011_5_169-173.pdf [in Ukrainian].
- Veblen, T. (1899). *The theory of the leisure class. An economic study in the evolution of institutions*. London: Macmillan. https://www.sas.upenn.edu/~cavitch/pdf-library/Veblen_Theory_of_Leisure_Class.pdf
- Veblen, T. (1984). *Teorija prazdnogo klassa* [The Theory of the Idle Class]. (V. V. Motylev, Red.; S. G. Sorokina, Per.). Moskva: Izd. „Progress” [in Russian].
- Voronkova, V. H. (1999). Instytut [Institute]. (Yu. S. Shemshuchenko ta in., Red.). U *Yurydychna entsyklopediia*, T. 2 (D–I) (s. 696–697). Kyiv: Vyd-vo „Ukrainska entsyklopediia” imeni M. P. Bazhana [in Ukrainian].
- Vovkanych, S. Y. (2016). Prefekty v systemi detsentralizatsii vlady: novyi instytut, moderna instytutsiia (orhanizatsiia) chy rozvytok v Ukraini neoinstytutsionalizmu? [Prefects in the system of decentralisation of power: a new institute, a modern institution (organisation) or the development of neo-institutionalism in Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, 80(2), 18–33. http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2016_2_6 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.03.2024